

tekst opublikowany w: *Wybrane historyczne i współczesne aspekty rozwoju banków spółdzielczych w Polsce*, red. Marek Stefański, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, Włocławek 2012, ISBN: 978-83-61609-28-5, ss. 11-18; opracowany do wersji online, skorelowany z ostateczną wersją wydawcy i poprawiony 22 kwietnia 2014 roku przez Karola Dąbrowskiego na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0).

Karol Dąbrowski

Pracownia Badań nad Samorządami przy Fundacji Obywatelskiego Rozwoju-Ryki w Rykach

Otto von Gierke i teoria spółdzielczości

Słowa kluczowe: spółdzielczość - historia, Otto von Gierke

Otto von Gierke and theory of cooperative

Key words: Cooperatives - history, Otto von Gierke

Wprowadzenie

Niekiedy można spotkać opinię, że Otto von Gierke był ojcem niemieckiego prawa spółdzielczego. Twierdzenie takowe jest nieścisle, a sam Gierke nie miał aż tak bliskich związków ze spółdzielczością. Jednak przypadek tego znanego prawnika pokazuje, jak terminy ukute w teorii nauki zaczynają "żyć własnym życiem" w praktyce normatywnej. Asumptem do przygotowania tekstu były przypadające w 2011 r. 170. rocznica urodzin i 90. rocznica śmierci Ottona von Gierke. Stąd też odkrycie powiązań między spółdzielczością a dziewiętnastowieczną teorią prawa może stać się intelektualnie inspirujące.

1. Życiorys

Otto von Gierke urodził się 11 stycznia 1841 r. w Szczecinie, zmarł 10 października 1921 w Berlinie¹. Pochodził z rodziny prawników i literatów. Jego ojciec Julius Gierke (1806–1855) był syndykiem miejskim w Szczecinie, a potem prezesem Sądu Apelacyjnego w Bydgoszczy. W 1848 r., w czasie Wiosny Ludów należał do pruskiego zgromadzenia narodowego. Od czerwca do września piastował tekę ministra rolnictwa w rządzie Rudolfa

---

1 K.S. Bader, *Otto Friedrich Gierke*, [w:] *Neue deutsche Biographie*, t. 6, Berlin 1964, s. 374.

von Auerswalda. W latach 1849–1850 zasiadał w Izbie Panów pruskiego parlamentu. Matką Ottona była Therese Concordia Zitelmann (zm. 1855). Z jej rodziny pochodził Konrad Otto Zitelmann (1814–1889)² prawnik, tajny radca stanu, ojciec pisarki Katariny Zitelmann ps. K. Rinhart (1844–1926) oraz Ernsta Zitelmana (1852–1923) – znanego prawnika cywilisty i poety³. Kuzynem Ottona był też Ernst Otto Konrad Zitelmann ps. Konrad Telmann (1854–1897) – pisarz i prawnik⁴.

Gierke miał czworo rodzeństwa, a rodzice zmarli w czasie epidemii cholery w 1855 roku. Liczył wówczas 14 lat i wraz z rodzeństwem został oddany pod opiekę rodzinie ze Szczecina. Po ukończeniu gimnazjum w Bydgoszczy i Szczecinie rozpoczął w 1857 r. studia prawnicze w Berlinie i Heidelbergu. Trzy lata później otrzymał promocję pod kierunkiem historyka prawa Carla Gustava Homeyera, który specjalizował się w źródłach prawa niemieckiego. Wpływ na Gierkego wywarł również germanista Georg Bessler. Od 1865 r. Gierke był asesorem sądowym. Wziął udział w wojnie prusko-austriackiej, a przeżycia wojenne silnie oddziaływały na jego poglądy polityczne. W 1867 r. habilitował się na podstawie pracy o zrzeczeniach, która później stała się pierwszym tomem cyklu "Deutsches Genossenschaftsrecht". Od tej pory dzieje i prawo niemieckich zrzeczeń stały się głównym polem badań Gierkego. Naukowo pracował w Berlinie, Wrocławiu, Heidelbergu, aż w 1887 r. wrócił do Berlina. Na przełomie lat 1902 i 1903 był rektorem Uniwersytetu Berlińskiego. W 1911 r. otrzymał tytuł szlachecki i od tej pory rodzina tytułowała się "von Gierke"⁵.

Ożenił się w 1873 r. z Marie Cäcilie Elise – Lili Loening (1850–1936), córką wydawcy Karla Friedricha Loeninga. Doczekali się sześciorga dzieci: trzech synów i trzech córek. Najstarsza córka Anna von Gierke (1874–1943) była znanym pedagogiem społecznym. Starsza to Therese – Desi von Gierke (1878–1966), a najmłodsza Hildegarda – Hilga von Gierke (1880–1966) również zajmowała się tym działem pedagogiki. Starszy syn Julius von Gierke (1880–1966) również zajmował się tym działem pedagogiki. Starszy syn Julius von Gierke (1875–1960) specjalizował się w prawie handlowym i ubezpieczeniowym⁶. Młodszy – Edgar von Gierke (1877–1945) był lekarzem i anatomopatologiem⁷. Najmłodszy: Otto von Gierke (1883–1918) też był prawnikiem⁸.

---

2 <https://portal.dnb.de/opac.htm> [dostęp: 10.03.2012].

3 <http://thesaurus.cerl.org/record/cnp01083452> [dostęp: 10.03.2012].

4 L. Fränkel, *Ernst Otto Konrad Zittelmann*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 45, Leipzig 1900, s. 361.

5 K.S. Bader, op. cit., s. 374.

6 P. Koch, *Julius Karl Otto von Gierke*, [w:] *Neue deutsche Biographie*, t. 6, Berlin 1964, s. 374.

7 M. Stürzbecher, *Edgar Otto Konrad Gierke*, [w:] *Neue deutsche Biographie*, t. 6, Berlin 1964, s. 373.

8 <http://www.von-gierke.com> [dostęp: 10.03.2012].

2. Dorobek naukowy

Dorobek Gierkego obejmuje między innymi (wykaz nie obejmuje wszystkich wydań ani reprintów):

1. „Der Humor in deutschem Recht”, wyd. 1871, 1886, reprintsy 2007 i 2010,
2. „Die Grundbegriffe des Staatsrechts und die neuesten Staatsrechtstheorien”, wyd. 1874, 1915, reprint 1973.
3. „Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien”, pierwsze wydanie 1880, ostatnie wydanie za życia autora rok 1913, reprintsy 1981, 1999, 2010.
4. „Naturrecht und deutsches Recht”, wyd. 1883,
5. „Der Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuches und das deutsche Recht”, wyd. 1889, przedruk 1997, seria: "100 Jahre Bürgerliches Gesetzbuch: Bürgerliches Recht", t. 13,
6. „Das bürgerliche Gesetzbuch und der deutsche Reichstag”, wyd. 1896,
7. „Das Wesen der menschlichen Verbände“, wyd. 1902,
8. „Die historische Rechtsschule und die Germanisten”, wyd. 1903
9. „Schuld und Haftung im älteren deutschen Recht”, wyd. 1910,
10. „Der germanische Staatsgedanke”, wyd. 1919.

Po jego śmierci w 1943 roku wydano „Die soziale Aufgabe des Privatrechts” a w 1963 „Recht und Sittlichkeit”. W latach 1914–1919 ukazywały się „wojenne” pisma Gierkego, w których prezentował propagandowe nastawienie do I wojny światowej, zgodne z oficjalną linią polityczną cesarza Wilhelma II Hohenzollerna. Były to broszury: „Krieg und Kultur” (1914); „Der deutsche Volksgeist im Kriege” (1915); „Unsere Friedensziele” (1917). Głos Gierkego nawołujący do walki z resztą świata może budzić zdumienie, jeśli nie zna się ewolucji jego światopoglądu.

Na pierwszy plan wybijają się jednak dwie kilkutomowe pozycje: „Das deutsche Genossenschaftsrecht”, t. 1–4, wydania 1868, 1873, 1881 i 1913 (ostatnie niedokończone) oraz „Deutsches Privatrecht”, t. 1–3, wydanie 1895. Fundamentalnym dziełem Gierkego, dzięki któremu przeszedł do historii jurysprudencji stało się „Niemieckie prawo zrzeszeń” – „Das deutsche Genossenschaftsrecht”. Zrzeszeń rozumianych nie tylko, jako spółdzielnie czy stowarzyszenia (*Vereine*), ale szerzej, jako związki (*Verbände* lub ogólniej *Assoziationen*), czy korporacje (*Körperschaften*)⁹. Z tego cyklu tom pierwszy to: „Rechtsgeschichte der deutschen

---

⁹ Por. M. Wach, *Fundacja – wyodrębniona masa majątkowa czy organizacja społeczna*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2007, nr 7, s. 32.

Genossenschaft”, tom drugi: „Geschichte des deutschen Körperschaftsbegriff”, tom trzeci: „Die Staats- und Korporationslehre des Altherthums und des Mittelalters und ihre Aufnahme in Deutschland”, tom czwarty: „Die Staats- und Korporationslehre der Neuzeit”. Zaś tomy „Niemieckiego prawa prywatnego”, poświęcił m.in. części ogólnej prawa cywilnego i prawu osobowemu (t. 1), prawu rzeczowemu (t. 2) oraz prawu rodzinnemu (t. 4).

Gdyby szukać odpowiednika na polskim gruncie, zwłaszcza historii gospodarczej, to jeśli chodzi o zrzeszenia przykładem takiej monumentalnej monografii byłaby praca Brunona Sikorskiego „Dzieje handlu na ziemiach polskich i Zachodniej Słowiańszczyzny”, a w tym jeden z tomów, który pozostał w powielanym maszynopisie: „Historia form zrzeszeniowych”.

Niektóre z ww. pozycji były rozwijane przez syna Gierkego – Juliusa, np. „Neues über Johannes Althusius” z 1957 roku. Althusius (1563–1638) był to siedemnastowieczny, niemiecki prawnik i polityk, który konstruował własną koncepcję teorii państwa. Jego głównym dziełem była „Politica Methodice Digesta, Atque Exemplis Sacris et Profanis Illustrata” z 1603 roku. Przez Gierkego był uznany za jednego z najważniejszych, nowożytnych teoretyków państwa i prawa. Swoje tezy budował czerpiąc z idei kalwinizmu, federalizmu i prawa natury. Gierkego inspirowały dlatego związkowe koncepcje Althusiusa, który podkreślał rolę rodziny i stanu w tworzeniu korporacyjnego państwa¹⁰.

3. Poglądy

Gierke, jako przeciwnik romanistów odwoływał się do tradycji prawa germańskiego. Tak też konstruował pojęcie osoby prawnej. Nie zgadzał się na tym polu z Friedrichem Carlem von Savigny – twórcą historycznej szkoły prawa i teorii fikcji osoby prawnej. Zdaniem Gierkego osoba prawna to nie fikcyjny twór, czysty stosunek umowny, którego istnienie zależy wyłącznie od prawa i przepisów ustawowych; ale realnie istniejący organizm społeczny. Teoria organiczna Gierkego zakładała, iż osoba prawna jest ukształtowana na wzór organizmu biologicznego z własną wolą, organami, osobowością prawną, zdolnością prawną i zdolnością do czynności prawnych. Osoba prawna w ujęciu Gierkego działa za pośrednictwem organów, będących jej częścią tak, jakby była żywym podmiotem¹¹.

Dla Gierkego osobowość prawna – zarówno państwa, jak i każdej innej osoby prawnej – łączy się przede wszystkim ze zbiorowością – wspólnotą, a nie konstrukcją prawną. Stał

---

¹⁰ <http://www.althusius.de/> [dostęp: 10 marca 2012].

¹¹ Zob. H. Groszyk, A. Pieniążek, G.L. Seidler, *Wprowadzenie do nauki o państwie i prawie*, Lublin 2008, s. 151; A. Opalski, *Pojęcie organu osoby prawnej*, „Państwo i Prawo” 2009, nr 1, s. 29.

więc w opozycji do innych teoretyków, którzy tak, jak znany wówczas Paul Laband (1838–1918) podkreślali czynnik „panowania” („rozkazu, „przemocy” – *Gewalt*) w powstawaniu państwa¹². Przypominać to może stosowaną w niemieckiej doktrynie polityki i prawa okresu baroku koncepcję tzw. podwójnej suwerenności (*duale Souveränität*), przynależnej zarówno panującemu, jak i narodowi. Jednym z reprezentantów niemieckiej nauki prawa tamtego okresu był przecież, opisywany przez Gierkego, Althusius.

Gierke upatrywał istotę obywatelstwa w członkostwie we wspólnocie. Państwo również było wspólnotą. Kolektywistyczne teorie Gierkego są prześiknięte mistycyzmem i historiozofią¹³. Jak stwierdził Jerzy Witold Ochmański, Gierke wyrażał przekonanie, iż „możliwość tworzenia przez ludzi związków jest czynnikiem sprawczym postępu w historii ludzkości”¹⁴. Możliwość zaś konstruowania jedności z wielości bytów tworzy postęp społeczny wówczas, gdy towarzyszy jej idea wolności. Połączenie zdolności do zrzeszania się z wolnością zapewnia więc rozwój narodu. Umiejętności te – zdaniem Gierkego – posiadli w najdoskonalszy sposób właśnie Germanie.

Można więc być zdania, iż apoteoza germanizmu i kolektywizmu spowodowała przejście Gierkego z pozycji mieszczańsko-liberalnych z II połowy XIX w. na stanowisko imperialne początku XX wieku. Stało się tak, jak napisał Ochmański: „Nacjonalizm Gierkego stawał się coraz bardziej agresywny, odzwierciedlając dobrze militarizm i imperializm całego wilhelmizmu. Myśl liberalna w jego twórczości odeszła w przeszłość, tak jak stulecie, w którym się narodziła”¹⁵.

To kolektywistyczne, a nie indywidualistyczne rozumowanie pozwoliło Gierkemu na tak silne akcentowanie roli zrzeszeń w życiu państwa i człowieka. Gierke wypracował pojęcie zrzeszenia, jako korporacji opartej na wolnym związku jednostek. To pojęcie stało się wielce przydatne do prawnego rozumienia istoty spółdzielni.

4. Gierke a teoria spółdzielczości

W Niemczech ruch spółdzielczy wywodzi się od Wilhelma Reiffeisena (1818–1888)

---

12 Zob. J.W. Ochmański, *Ewolucja koncepcji państwa w naukach prawnych w Niemczech w latach 1871–1936*, mps, Poznań 1997, s. 102; G. Smyk, *Administracja publiczna Królestwa Polskiego w latach 1864–1915*, Lublin 2011, s. 47 oraz W. Kruck, „*Transformationsgesetz*” und Wirklichkeit der Oppenheimerschen Genossenschaftstheorie, „*Zeitschrift für öffentliche und gemeinwirtschaftliche Unternehmen*” 1992, t. 15, s. 1.

13 Widoczne jest to także w jego pracy *Der Humor im deutschen Recht*, Berlin 1871.

14 J.W. Ochmański, *Teologia wojny Ottona von Gierke*, [w:] *Studia z historii ustroju i prawa. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Walachowiczowi*, red. H. Olszewski, Poznań 2002, s. 262.

15 J.W. Ochmański, *Teologia wojny...*, s. 274.

i Hermann Schulzego-Delitzscha (1808–1883). Znani są z propagowania kas oszczędnościowo-pożyczkowych i spółdzielni spóżywców¹⁶. To Schulze-Delitzsch, nie Gierke był promotorem pierwszej ogólnoniemieckiej ustawy spółdzielczej z 1889 roku.

Ustawa ta ("Gesetz, betreffend die Erwerbs- und Wirthschaftsgenossenschaften") została uchwalona 1 maja 1889 r., a weszła w życie 1 sierpnia¹⁷. Bazowała na doświadczeniach ustawy Związku Północnoniemieckiego z 1868 roku o prywatno-prawnym statusie spółdzielni zarobkowych i gospodarczych ("Gesetz, betreffend die privatrechtliche Stellung der Erwerbs- und Wirthschafts-Genossenschaften")¹⁸, która dała podstawy prawne do funkcjonowania między innymi spółdzielni mieszkaniowych i też była owocem starań Schulzego¹⁹.

Definicja Gierkego, traktująca *Genossenschaft*, jako wolne zrzeszenie tworzone przez ludzi, posiadała bardzo szeroki zakres pojęciowy. Można rzec, iż miała wiele desygnatów. Obejmowała bowiem wszelkie korporacje, w tym dawne jak stany i cechy; oparte na tradycji jak uniwersytety; ale i nowocześniejsze – wywodzące swe podstawy z dorobku Rewolucji Francuskiej i dziewiętnastowiecznego liberalizmu, jak partie polityczne; specyficzne – np. stowarzyszenia studenckie (tzw. "burszenszafty"); luźne – np. stowarzyszenia czytelnicze; a nawet sformalizowane, jak spółki. Rozwój teoretyczny w nauce stopniowo więc zbiegał się z postępem cywilizacyjnym, gdy zaczynały się tworzyć nowoczesne spółki akcyjne (szczególnie w bankowości przemyśle fabrycznym, górnictwie i towarzystwa kolejowe). Okazało się, że siatka pojęciowa wypracowana przez teoretyków pasuje zarówno do abstrakcyjnego zrzeszenia, jak i faktycznie działającego podmiotu gospodarczego.

Gdy pruscy posłowie uchwalili w 1868 roku ustawę spółdzielczą, opierającą się na ideach Schulzego, wykorzystali obecny do tej pory w teorii prawa, dość specjalistyczny, termin *Genossenschaft*, który stał się wówczas synonimem spółdzielni i tak zostało do tej pory²⁰.

---

16 Zob. W. Wygodzinski, *Spółdzielczość w Niemczech (fragmenty)*, oprac. J. Ossowski, przeł. B. Kwiatkowska, seria: "Biblioteka Myśli Spółdzielczej", "Pieniądze i Więż" 2010, nr 4, s. 51.

17 "Reichsgesetzblatt" 1889, Nr 11, s. 55 [dostęp: 10.03.2012]. Dostępny w Internecie: http://de.wikisource.org/wiki/Gesetz,_betreffend_die_Erwerbs-_und_Wirthschaftsgenossenschaften.

18 "Bundesgesetzblatt des Norddeutschen Bundes" 1868, Nr 24, s. 415 [dostęp: 10.03.2012]. Dostępny w Internecie: http://de.wikisource.org/wiki/Gesetz,_betreffend_die_privatrechtliche_Stellung_der_Erwerbs-_und_Wirthschafts-Genossenschaften.

19 W. Schubert, *Die Entstehung des Genossenschaftsgesetzes von 1889*, [w:] *100 Jahre Genossenschaftsgesetz. Quellen zur Entstehung und jetziger Stand*, Vorwort H. Bonus, Hrsg. W. Schubert, Tübingen 1989, s. 23. Por. też T.W. Guinnane, *New law for new enterprises: the development of cooperative law in Germany, 1867-1889*, New Haven 2009 [dostęp: 10.03.2012]. Dostępny w Internecie: http://www.uc3m.es/portal/page/portal/dpto_historia_economica_inst/.

20 K. Kroeschell, *Deutsche Rechtsgeschichte*, Köln 2008, s. 214.

Zakończenie

Otto von Gierke był bardzo znanym niemieckim prawnikiem II połowy XIX wieku. Zajmuje poczesne miejsce w podręcznikach do historii i teorii prawa. W artykule zweryfikowano napotykaną niekiedy tezę, jakoby Gierke był ojcem niemieckiego prawa spółdzielczego. Wydaje się, iż było nieco inaczej: to teoria Gierkego o "zrzeszeniu", jako wolnego związku jednostek dała się łatwo zaadaptować do instytucji spółdzielni, gdy ich status został prawnie uregulowany ustawą o spółdzielniach (*Genossenschaftsgesetz*) z 1889 roku.

Bibliografia

Źródła

1. Wygodzinski W., *Spółdzielczość w Niemczech (fragmenty)*, oprac. J. Ossowski, przeł. B. Kwiatkowska, seria: "Biblioteka Myśli Spółdzielczej", "Pieniądze i Więż" 2010, nr 4.

Literatura

2. Bader K.S., *Otto Friedrich Gierke*, [w:] *Neue deutsche Biographie*, t. 6, Berlin 1964.
3. Fränkel L., *Ernst Otto Konrad Zittelmann*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 45, Leipzig 1900.
4. Gierke O., *Der Humor im deutschen Recht*, Berlin 1871.
5. Groszyk H., Pieniążek A., Seidler G.L., *Wprowadzenie do nauki o państwie i prawie*, Lublin 2008.
6. Guinnane T.W., *New law for new enterprises: the development of cooperative law in Germany, 1867-1889*, New Haven 2009.
7. Koch P., *Julius Karl Otto von Gierke*, [w:] *Neue deutsche Biographie*, t. 6, Berlin 1964.
8. Kroeschell K., *Deutsche Rechtsgeschichte*, Köln 2008.
9. Kruck W., *"Transformationsgesetz" und Wirklichkeit der Oppenheimerschen Genossenschaftstheorie*, "Zeitschrift für öffentliche und gemeinwirtschaftliche Unternehmen" 1992, t. 15.
10. Ochmański J.W., *Ewolucja koncepcji państwa w naukach prawnych w Niemczech*

w latach 1871 – 1936, mps, Poznań 1997.

11. Ochmański J.W., *Teologia wojny Ottona von Gierke*, [w:] *Studia z historii ustroju i prawa. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Walachowiczowi*, red. H. Olszewski, Poznań 2002.
12. Opalski A., *Pojęcie organu osoby prawnej*, „Państwo i Prawo” 2009, nr 1.
13. Schubert W., *Die Entstehung des Genossenschaftsgesetzes von 1889*, [w:] *100 Jahre Genossenschaftsgesetz. Quellen zur Entstehung und jetziger Stand*, Vorwort H. Bonus, Hrsg. W. Schubert, Tübingen 1989
14. Smyk G., *Administracja publiczna Królestwa Polskiego w latach 1864 - 1915*, Lublin 2011.
15. Stürzbecher M., *Edgar Otto Konrad Gierke*, [w:] *Neue deutsche Biographie*, t. 6, Berlin 1964.
16. Wach M., *Fundacja – wyodrębniona masa majątkowa czy organizacja społeczna*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2007, nr 7.

Akty prawne

1. Gesetz, betreffend die privatrechtliche Stellung der Erwerbs- und Wirthschafts-Genossenschaften, "Bundesgesetzblatt des Norddeutschen Bundes" 1868, Nr 24, s. 415.
2. Gesetz, betreffend die Erwerbs- und Wirthschaftsgenossenschaften, "Reichsgesetzblatt" 1889, Nr 11, s. 55.

Internet

1. <http://www.althusius.de/>
2. <https://portal.dnb.de/opac.htm>
3. <http://thesaurus.cerl.org/record/cnp01083452>
4. <http://www.von-gierke.com>

Streszczenie

Artykuł nawiązuje do osoby Ottona von Gierke - jednego z najbardziej znanych prawników niemieckich przełomu XIX i XX wieku. Na gruncie teorii prawa wypracował koncepcję organiczną osoby prawnej. Pośrednio przygotował również teoretyczny grunt do prawnych rozważań nad ustawowym pojęciem spółdzielczości. W artykule przypomniano dlatego jego życiorys i dorobek naukowy.

Summary

The article refers to the person of Otto von Gierke a famous German lawyer late nineteenth and early twentieth centuries. In the theory of law he was a founder of the organic theory of legal person. He was also engaged in preparations of the theoretical ground for legal discussions on the legal concept of cooperatives. Hence, the article reminds his biography and scientific achievements.

Dr Karol Dąbrowski – Pracownia Badań nad Samorządami przy Fundacji Obywatelskiego Rozwoju-Ryki w Rykach.